

FOLYTONOSSÁG ÉS ÚJRAKEZDÉS

A második világháború után jeles romániai magyar írók sokasága folytatta és bontakoztatta tovább pályáját az új idő szellemében. Szerkesztőként, irodalomszervezőként a romániai magyar irodalom új korszakának megalapozását segítették. Különösen Gaál Gábor vállalt szervezői szerepet az első időszakban, mellette Balogh Edgár, Kós Károly, Szentimrei Jenő, Berde Mária végzett ilyen értelemben jelentős munkát. Mások az új eszmék jegyében forradalmi romantikával telt művekkel álltak elő, a szemantizmus erős nyomot hagyott némelyikük művein, később jelentős alkotásokkal is gazdagították az erdélyi magyar irodalmat. Életművük karakterének kialakulása és első jelentős fejezete a korábbi időszakra esik, 1945 után sokuk pályája gazdagon kiteljesedett, újabb értékes fejezetekkel bővült. Példaként elég Nagy István önéletrajzi regényciklusára, Szemlér Ferenc, Horváth István, Horváth Imre, Szabédi László költészetének beérésére, kiteljesedésére, Balogh Edgár gazdag közirói munkásságára, emlékirataira, Méliusz József kiemelkedő munkásságára, mostoha sorsú regényeinek révbe érkezésére, különösen a hetvenes évek elején újra megjelentetett *Sors és jelkép* című szemlélettágító, korszerű regényére utalni. Az új korszak fiataljait ez a nemzedék nevelte. Gaál Gábor szerkesztőként állt melléjük. Kós Károly szívóssága, építő embersége példaképük lett, Szabédi Lászlótól poétikát tanultak. Balogh Edgár a népiség és marxizmus eszméit hirdette nekik. Csehi Gyula roppant műveltsége ösztönözhetette tanulásra őket. Az élet természetes rendje szerint azonban ez a nagy nemzedék már nagyon megfogyatkozott, a hetvenes-nyolcvanas évek folyamán (vagy már korábban) legtöbben meghaltak vagy búcsúzó, összegző korszakukba léptek. Napjaink irodalmának fő irányát már nem ők határozzák meg, hanem a nyomukba lépő újabb és újabb generációk.

A romániai magyar irodalom sokszínű, a legkülönbélebb esztétikai törekvéseket egymás mellett tápláló irodalom. Fejlődése jellegzetesen a hagyomány és az újítás egységében jelölhető meg. Legfontosabb művei az egyetemes magyar irodalom élvonalába tartoznak. Az újabb romániai magyar irodalom jellegzetessége és erőssége az irodalom és filozófia együttműködése, ez is ösztönzi az irodalmat egyetemes érvényű igazságok kimondására. A filozófia számára pedig az általános és elvont igazságok érzékletes, életszerű gyakorlati szembesítését jelenti az irodalommal való szoros kapcsolat. Egyén, közösség, anyanyelv, szabadság, a sajátosság önmagához való joga, erkölcs és hatalom, közösség és erőszak, személyiség és személytelen hatalom ütközései nemcsak az irodalmat, hanem a filozófiát is egyként foglalkoztatják. Az önazonosságra való erős törekvés nyilvánul meg a gazdag történelmi-néprajzi és nyelvészeti érdeklődésben és kutatómunkában is.

A romániai magyarság Európának nemcsak legnépesebb kisebbségi-nemzetiségi etnikuma, hanem a leginkább elnyomott, kiszolgáltatott népcsoportja is. Amikor a második világháborút lezáró békekötés újra Romániának ítélte Erdélyt, a román kormány ígéretet tett arra, hogy a kisebbségi magyarság teljes egyenjogúságot kap. Előbb a Groza-kormány ígéretei komoly szándékúnak látszottak: újra megnyílt a negyedszázaddal korábban betiltott magyar egyetem, újra kiépülhettek a nemzetiségi művelődés intézményei. Ám alig telt el néhány esztendő, életbe léptek a magyar nemzetiséget sújtó jogfosztó intézkedések: az ötvenes évek végén megfosztották önállóságától a magyar tudományegyetemet, sorra egyesítették a román és magyar középiskolákat, erőteljesen megkezdődött a magyar iskolarendszer felszámolása. A hatvanas évek második felében megszüntették a — már 1960-ban etnikumában meggyengített, átalakított — Magyar Autonóm Tartományt is.

A diszkriminációs intézkedések ellensúlyozására a román hatalom a hatvanas-hetvenes évek fordulóján megtévesztő engedményeket is tett: elítélte a korábbi nemzetiségellenes akciókat, nemzetiségi könyvkiadót létesített, magyar lapokat engedélyezett, heti magyar nyelvű rádió- és televízióműsorok szólalhattak meg, nemzetiségi érdekvédelmi szervezet jöhetett létre. Ezek az engedmények azonban a romániai

magyarság teljes megsemmisítésére irányuló hatalmi szándék leplezését szolgálták. Mégis, a hatvanas-hetvenes évek fordulója a megtévesztett és bizakodó romániai magyarságból hatalmas szellemi energiákat szabadított fel.

Az újabb romániai magyar irodalom először az erdélyi magyarság sajátos nemzetiségi történelmének, nemzetiségi önismeretének, helyzettudatának magas szintű művészi kifejezésével hívta föl magára a figyelmet az egész magyar nyelvterületen. A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején keletkezett legjobb romániai magyar művekben plasztikusan áll előttünk egy sokat szenvedett, de sajátosságának értékére ébredt nemzetiség bizakodó képe. Illúziótlanság, keserűség, de erőtudat, méltóságigény, az erkölcsi értékek értelmébe vetett hit, a szenvedést túlélők keménysége, a szellemi és morális értékek összekapcsolása jellemzi ezt az irodalmat a hetvenes évek elején. A reménységet azonban hamarosan megtörte az 1973-tól már egyre nyilvánvalóbbá vált román „homogenizációs” törekvés, mely a nemzetiségek teljes asszimilálására irányult. Míg az egyenjogúságot ígérő rendelkezések realizálására semmiféle intézkedést nem hoztak, a nemzeti kisebbségek beolvasztására irányuló törekvéseket felgyorsították a legkülönbözőbb indoklású diszkriminációs intézkedések. Ilyen körülmények közepette a romániai magyar szellemi élet egyre elkese-redettebben védte az erdélyi magyarság sajátosságát, létezési jogát.

A „sajátosság méltóságá”-nak elméletét a hetvenes években alkotta meg a filozófus Gáll Ernő és az író Sütő András — elemi emberi jogok védelmében. E szerint bármely etnikai közösség csak a maga sajátos kulturális értékeivel lehet alkotó részese az emberiség kultúrkincsének. A sajátosság, a különbözőség érték, az egyéniség és a közösség személyiségjegyeinek gyűjtőfogalma. Az etnikum sajátossága az anyanyelvű művelődés révén őrizhető meg és bontakoztatható ki. A sajátosság elemi emberi jog, az önmagunkkal való azonosság joga. Így vált a romániai magyar irodalom kiemelt témájává, gondjává a hetvenes évek elejétől kezdve a személyiség és a hatalom viszonya, valamint az anyanyelvhez való jog kérdése. A létében erőteljesen fenyegetett nemzetiségi magyarság legfontosabb kérdései ezek: mit tehet a személyiség, a szellem, a humánus a léteire törő erőszakkal, sovinszta hatalommal szemben? Hogyan őrizheti meg magát a nem-

zetiség, ha betiltják anyanyelvét, iskoláit, ha összezúzzák történelmi emlékeit, meghamisítják történelmét? A hetvenes évek közepének és második felének legjelentősebb művei ilyen körülmények közepette fogalmazták az erkölcsi helytállás igéit, példáit. A sajátosság védelme, értéke, létjoga a legkülönbözőbb esztétikai formákban szólalt meg.

Dramákban, epikában, lírában egyaránt érzékelhető az erdélyi magyarságra ráneheződő veszély növekedése: a hetvenes évek elején még a túlélés reménye, valamiféle változás kivárásának a motívuma biztatásként szólalt meg a művekben, a hetvenes évek közepétől ehelyett már a „felemelt fejű reménytelenség” építette ki a művekben a személyiség belső tájait, a cselekvésképtelenségben legalább az egyszemélyes erkölcsi helytállás igényét.

A nyolcvanas évek folyamán a román hatalom lényegében megszüntette a magyar nemzetiségi művelődés lehetőségeit, s diszkriminációs intézkedések sorával igyekezett szétszórni a magyar etnikumot, melyet 1988-ban már nevéből is megfosztott: „magyar nemzetiségű román dolgozók”-ká nyilvánított. Szó sem lehetett már a „sajátosság méltóságá”-ról, írásban érinteni sem lehetett nemzetiségi kérdéseket, történelmet. A nyolcvanas évek romániai magyar irodalma ily módon a nemzetiségi elidegenedés elleni tiltakozás jegyében jellemezhető, s jellegadó művei többnyire már nem Romániában, hanem Magyarországon jelentek meg. Gáll Ernő meghatározása szerint „az etnikai elidegenedés akkor következik be, ha valamely népcsoportnak megtiltják autonóm sorsának át- és továbbélését, s arra kötelezik, hogy egy tőle idegen sorssal és történelemmel azonosuljon”. A nyolcvanas években ebbe a helyzetbe került a romániai magyarság. Tízezrével menekült Magyarországra. Több mint harminc író Magyarországra emigrált: Beke György, Bodor Ádám, Bodor Pál, Csiki László, Kenéz Ferenc, Kocsis István, Panek Zoltán, Huszár Sándor, Szávai Géza stb., mások belső emigrációba vonultak, vagy kényszerűen nagyon keveset publikáltak, művészi fejlődésük szinte lehetetlenné vált. Beszűkültek az irodalmat tápláló források, megszűntek az ösztönző szellemi eszmecserék, irodalmi viták. Ebben a szellemi gettóban élve többen nyíltan szembeszegültek a rájuk szabott sorssal, s Romániában betiltott műveiket Magyarországon publikálták. A romá-

niai forradalom után, 1990 elejétől az erdélyi magyar irodalom gyors regenerálódási kísérletének vagyunk tanúi.

A romániai magyar irodalom egyik vonulatában a társadalmi elkötelezettség, közösségi gondvállalás közvetlenebbül szólal meg. Sütő András, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Farkas Árpád, Király László és mások műveiből tucatjával idézhetnénk olyan sorokat, amelyek az emberi méltóság, közösségi és egyéni megmaradás erkölcsi parancsait fogalmazzák meg. Mások műveiben elvontabban szólal meg ez az igény. Gyakran a művekről készült elemzések is megmaradnak az általános filozófiai megfejtés, értelmezés szintjén. Vitákat, ellentéteket is okoztak a különbözőségek, de ezek is termékenynek, inspirálónak bizonyultak.

A romániai magyar irodalom a romániai magyarság lélekszámának megfelelően mennyiségileg is jelentős irodalom. Az 1946-ban Kolozsvárt indított *Utunk* című hetilap, a marosvásárhelyi *Igaz Szó* (1953-tól), a kolozsvári *Korunk* (1957-től) és a bukaresti *A Hét* (1970-től) című hetilap mellett a színvonalas gyermeklapot (*Napsugár*) említjük meg a romániai magyar irodalom legfontosabb fórumaként. 1990 elején az *Utunkat Helikon*, az *Igaz Szót* pedig *Látó* címmel szervezték újjá. A *Kriterion* pedig a romániai nemzetiségek könyvkiadója, de más kiadók is adtak ki romániai magyar könyveket. Az irodalom szempontjából is jelentős a hat romániai magyar színtársulat, illetve tagozat munkája (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Temesvár).